

GAN
ALFF
BET
GIMMEL
DALET
HEE
WAW

EEN HEEL BIJZONDERE DAG

© JELED-NIK Afdeling Onderwijs

Tekst: Henny van het Hoofd
Kaft: Marchien Mayer

* VOORLOPIGE VERSIE *

Dit werkboekje is onderdeel van het JELED leerplan voor kinderen vanaf 4 jaar.
Voor meer informatie: www.jeled.net of edu@nik.nl

J.E.L.E.D. - Jewish **E**uropean **L**earning **E**xperience **D**ot.net

HOOFDSTUK 1 WAAROM IS SJABBAT ZO'N BIJZONDERE DAG?

Dit werkboek gaat over שַׁבָּת (sjabbat). Je weet natuurlijk al dat שַׁבָּת een heel bijzondere dag is, maar waarom is dat eigenlijk zo?

☺ OPDRACHT 1

Schrijf in het vak aan welke bijzondere dingen jij denkt bij het woord 'sjabbat'. Het mogen ook losse woorden zijn.

Bij 'SJABBAT' denk ik aan:

שַׁבָּת

Op de vorige bladzijde heb je ingevuld waaraan jij denkt bij 'sjabbat'. Hier zie je het antwoord van Shira, een meisje uit groep 7.

Zodra sjabbat begint, steekt mijn moeder de kaarsen aan. Wie wil gaat mee naar sjoel. Als iedereen weer thuis is maken we kiddoesj en moutse, daarna gaan we eten (altijd heel lekker!). Tijdens de maaltijd praten, lachen en zingen we veel. Meestal hebben we gasten, en dat maakt het nog gezelliger! Wie aan de beurt is, vertelt aan tafel iets over de parasja van de week. Na het bensjen ga ik nog even lezen, en daarna naar bed.

De volgende ochtend ga ik meestal naar sjoel. Ik hoop dan dat mijn vriendin er ook is. De kiddoesj bij ons in sjoel is altijd heel gezellig. Daarna gaan we naar huis om te eten. Ook dan hebben we vaak gasten, soms komt mijn vriendin mee, of vriendjes van mijn broertje (en dat vind ik dus niet zo leuk...)

Na het eten ga ik soms op bezoek bij mijn buurmeisje dat al heel lang ziek is. Als er pe'ovala is, ga ik naar Bné Akiwa. Soms blijf ik thuis, om lekker te lezen of te slapen of met mijn vriendinnen te kletsen.

Dan is het alweer tijd voor de se'oeda sjelisjiet, de derde maaltijd. Zodra het 'nacht' is maakt mijn vader havdala. Mijn broertje houdt de havdalakaars vast en ik zorg altijd voor lekkere kruiden. Daarna wensen we elkaar een 'goede week'.

Jullie zien: sjabbat is voor mij een heel bijzondere dag, waar ik de hele week naar uitkijk.

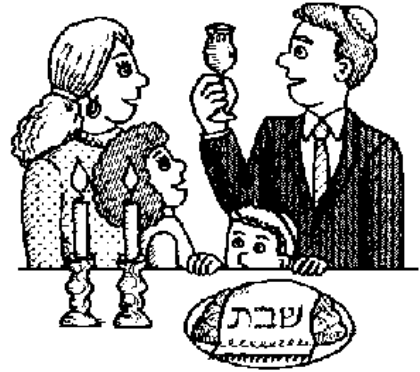
Shira 😊

OPDRACHT 2

Lees het antwoord van Shira op bladzijde 2 en vul in:

Noem vijf speciale dingen die voor Shira bij sjabbat horen:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Zijn er dingen bij die jij wel eens gedaan hebt of die jou aanspreken? Welke?

- 1 _____
- 2 _____

☺ OPDRACHT 3

Vergelijk je antwoord op vraag 2 met dat van iemand anders uit je groep.
Welke verschillen zie je?

Sjabbat is een bijzondere dag, niet zoals de overige dagen van de week. Maar waarom is dat eigenlijk zo? Hieronder zie je drie antwoorden:

ANTWOORD 1

Het eerste antwoord heeft te maken met de manier waarop we tijd indelen. Een dag verdelen we deeltjes: uren, minuten en seconden. Maar ook een jaar bestaat uit kleinere stukjes: dagen, weken en maanden.

Een dag, een maand, een jaar...

Hebben allemaal te maken met de stand van de zon, de maan en de sterren. Wanneer de zon is ondergegaan en je drie sterren ziet, dan begint een nieuwe joodse dag. Met ראש חודש (Rosj Chodesj, nieuwe maan) begint een joodse maand. En aan de zon kun je zien welk jaargetijde het is: lange dagen en lekker warm in de zomer, en korte, koude dagen in de winter met lange avonden.

OPDRACHT 4

☺ Vul in. Kies uit deze woorden:

* jaar * maand * week * dag *

- 1) De zon draait in 24 uur om de aarde, dat is een _____
- 2) De maan draait in ongeveer 29 dagen om de aarde, dat is een _____
- 3) De aarde draait in ongeveer 365 dagen om de zon, dat is een _____
- 4) Welk woord uit het vak is overgebleven? Een _____

Een week...

Het idee om de tijd in te delen in weken kun je helemaal niet uit de natuur afleiden. De indeling in zeven dagen heeft niets te maken met de stand van de zon, de maan of de sterren. Een week is dus eigenlijk iets heel bijzonders!

ANTWOORD 2

We hebben nu één antwoord gevonden op de vraag waarom Sjabbat, de zevende dag van de week, zo'n bijzondere dag is: omdat je een week niet uit de natuur kunt afleiden, en een dag, een maand of een jaar wel.

Een tweede antwoord vinden we in het eerste boek van de Tora, בְּרֵאשִׁית (Bereesjiet). Dat begint met het verhaal van de schepping van de wereld.

OPDRACHT 5

Hier zie je zes vakjes. Ze stellen de zes dagen van de schepping voor. Kijk in het choemasj van Dasberg (bladzijde 1 en 2) en schrijf de woorden bij de goede dag:

* sterren * bomen * planten * aarde * zon * vissen *
licht * dieren * maan * hemel * zeeën * mensen *

EERSTE DAG

TWEEDE DAG

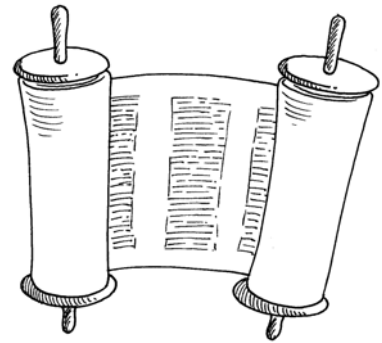
DERDE DAG

VIERDE DAG

VIJFDE DAG

ZESDE DAG

Het idee om tijd in te delen in weken komt dus uit de Tora. ה' heeft de wereld in zes dagen geschapen. Maar wat gebeurde er op de zevende dag?

😊 OPDRACHT 6

Lees deze פְּסוּקִים (pesoekiem, zinnen) goed en beantwoord daarna de vraag:

א וַיְכַל הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם:
ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

- 1 De hemel en de aarde en alles wat daarbij hoort waren af.
- 2 Op de zevende dag was God klaar met al het werk dat Hij gedaan had en op de zevende dag hield Hij op met al het werk dat Hij gedaan had
- 3 God zegende de zevende dag en maakte hem tot iets bijzonders, omdat Hij op die dag uitrustte van alles wat Hij geschapen had

(Bereesjiet 2: 1-3)

VRAAG:

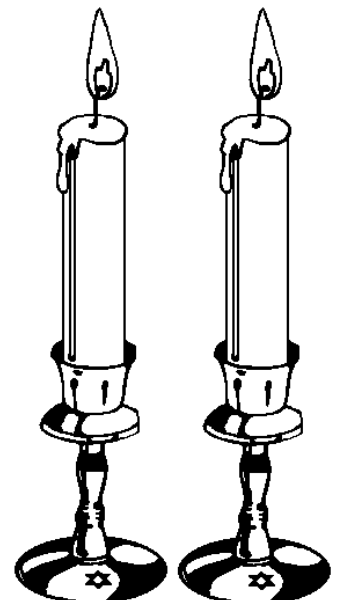
Waarom is volgens deze פְּסוּקִים de zevende dag, שַׁבָּת, zo'n bijzondere dag, en niet bijvoorbeeld de eerste of de derde dag?

ANTWOORD:

ANTWOORD 3

Het derde antwoord waarom שַׁבָּת een bijzondere dag is staat ook in de תּוֹרָה

OPDRACHT 7

Lees deze פְּסוּקִים uit דְּבָרִים (Devariem), het vijfde boek van de Tora, en beantwoord de vragen:

יב שְׁמוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקֹדֶשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ:
יג שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלֹאכֶתְךָ:
יד וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלֹאכָה
אֹתָהּ וּבִנְךָ-וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ-וְאִמָּתְךָ
וְשׁוֹרְךָ וְחֹמֶרְךָ וְכָל-בְּהֵמָתְךָ
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כַּמּוֹךָ:
טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה
עַל-כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת:
דְּבָרִים ה' פְּסוּקִים י"ב - ט"ו

- 12 Hou je steeds strikt aan de sabbat door hem wijding te geven, zoals de Eeuwige, je God, je dat geboden heeft.
- 13 Zes dagen kun je werken en al je werk doen,
- 14 Maar de zevende dag is een sabbat voor de Eeuwige, je God; doe dan geen enkel werk:: jij niet, je zoon of je dochter niet, noch je slaaf of slavin, noch je rund of je ezel of wat voor dier dan ook,
- 15 noch degene die een vreemdeling bij je is binnen je poorten, zodat je slaaf en slavin net als jij rust kunnen hebben.
Denk er aan dat je slaaf bent geweest in het land Egypte en dat de Eeuwige, je God, je van daar heeft weggevoerd met sterke hand en met uitgestrekte arm; daarom gebiedt de Eeuwige, je God, je de Sabbatdag te vieren.

Devariem 5: 12-15

VRAAG:

Waarom is sabbat volgens deze פְּסוּקִים een bijzondere dag?

ANTWOORD: _____

OPDRACHT 8

Waarom is sjabbat zo'n bijzondere dag? Geef drie antwoorden op deze vraag met behulp van wat je op bladzijde 4 tot en met 7 geleerd hebt:

ANTWOORD 1:

Sjabbat is een bijzondere dag, omdat .....

ANTWOORD 2:

Sjabbat is een bijzondere dag, omdat....

ANTWOORD 3:

Sjabbat is een bijzondere dag, omdat. ....

Je hebt nu drie antwoorden op de vraag waarom sjabbat zo bijzonder is.

Maar wat maakt een dag nog meer bijzonder? Niet alleen wat er vroeger op zo'n dag gebeurd is, maar ook de speciale dingen die je doet om zo'n dag anders te maken dan de overige dagen.

Denk maar aan je verjaardag. Wanneer alle speciale dingen die je op je verjaardag doet allemaal niet door zouden gaan, dan ben je nog steeds jarig, maar het zou lang niet zo'n leuke dag zijn. Juist de extra dingen die je doet of die anderen voor je doen maken je verjaardag tot een bijzondere dag. Zo is het ook met sjabbat!

Veel joden brengen sjabbat op dezelfde manier door als Shira en haar familie. Het is iedere week hetzelfde, en toch steeds weer anders. Dat komt omdat ze zich aan de *mitswot* van sjabbat houden. Ze doen dingen die ze op andere avonden van de week niet doen, zoals kiddoesj maken, en tegelijkertijd laten ze dingen na die ze op andere avonden wèl zouden doen: dvd's kijken, uitgaan met vrienden of cd's luisteren.

Joden die zich aan de מצוות houden vinden dat hun leven daardoor waardevoller en rijker wordt. 'Rijker' betekent hier natuurlijk niet dat ze daardoor meer geld krijgen. De beloning voor het doen van de *mitswot* is een geestelijke beloning: iets wat je leven waardevoller en zinvoller maakt en waardoor je je meer verbonden voelt met ה' Internetten of uitgaan met vrienden ben je meestal de volgende dag alweer vergeten. Maar het warme gevoel dat sjabbat achterlaat draag je de hele week met je mee.

☺ OPDRACHT 9

Vul in:

Shira doet op sjabbat speciale dingen, die ze door de week niet doet.
Geef hiervan twee voorbeelden:

- a. _____
- b. _____

Er zijn ook dingen die door de week heel gewoon zijn, maar die Shira op sjabbat juist niet doet.
Geef hiervan twee voorbeelden:

- a. _____
- b. _____

Door je aan de mitswot van sjabbat te houden krijgt deze dag קְדוּשָׁה (*kedoesja*). Daardoor veranderen de vrijdagavond en de zaterdag iedere week weer in een heel bijzondere, unieke dag:

Sjabbat is een van de speciale dagen in het joodse jaar waarop joden zich dichter bij ה' en dichter bij elkaar voelen.

OPDRACHT 10

Hieronder zie je de dagen van de week, in het עִבְרִית en in het Nederlands. Vergelijk ze:

Nederlands	Vertaling	עִבְרִית
zondag	eerste dag	יום ראשון
maandag	tweede dag	יום שני
dinsdag	derde dag	יום שלישי
woensdag	vierde dag	יום רביעי
donderdag	vijfde dag	יום חמישי
vrijdag	zesde dag	יום ששי
zaterdag	Sjabbat	שַׁבָּת

Beantwoord deze vragen:

- Welk verschil zie je tussen de Nederlandse en de joodse namen?

- Leg van drie 'Nederlandse' dagen uit waar ze naar genoemd zijn (zoek het eventueel op Internet op).

a. _____ is genoemd naar _____

b. _____ is genoemd naar _____

c. _____ is genoemd naar _____

De joodse week telt naar sjabbat toe: de eerste dag op weg naar sjabbat, de tweede dag, enzovoorts. Alleen sjabbat heeft een eigen, bijzondere naam. De stamletters van שַׁבָּת zijn ש.ב.ת. Dat betekent: stoppen, ophouden. 'Staking' is in het Ivriet שְׁבִיתָה, dat komt van dezelfde stamletters als sjabbat!

Joden die sjabbat houden zijn daar eigenlijk de hele week mee bezig. Van zondag tot en met dinsdag heb je de sfeer van de vorige sjabbat nog een beetje bij je, en van woensdag tot en met vrijdag leef je naar de volgende sjabbat toe en begin je alvast met de voorbereidingen.

☺ **OPDRACHT 11**

Noem drie dingen die je al op woensdag of donderdag kunt doen als voorbereiding op sjabbat.

1. _____
2. _____
3. _____

☺ **OPDRACHT 12**

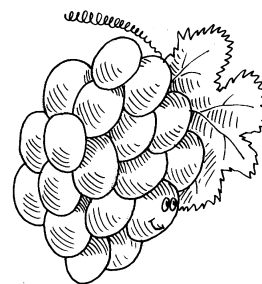
Lees het verhaal op deze en de volgende bladzijde en maak daarna de vragen:

Joseef de Sjabbatvierder

Er was eens een man die Joseef heette. Hij was niet rijk, maar deed altijd zijn uiterste best om sjabbat zo goed mogelijk te kunnen vieren. Al vroeg in de week begon hij met de voorbereidingen. Zag hij een bijzondere vrucht in de winkel, dan kocht hij die en bewaarde hem tot sjabbat. Vaak werkte hij op donderdag over om nog wat extra geld voor sjabbat te hebben. Op vrijdag zocht hij de mooiste bloemen uit die er maar te vinden waren. Ook kocht hij de allerbeste groenten en de lekkerste taart die er was. Zijn ideaal was om sjabbat zo mooi en zo goed mogelijk te kunnen vieren.

In een stadje niet ver bij Joseef vandaan woonde een andere man. Hij was al heel erg rijk, maar streefde er naar om nog veel meer geld te hebben. Hij had huizen, winkels, aandelen en een kelder vol met gouden munten. Vaak lag hij 's-nachts wakker. Stel je voor dat er een dief komt, die mijn geld steelt, dacht hij. Of dat mijn winkels afbranden. Of dat er een orkaan komt die mijn huizen verwoest. Of dat mijn aandelen ineens niets meer waard zouden zijn!

Ik wou dat ik een manier wist waardoor ik al mijn bezit altijd bij me zou kunnen hebben.... piekerde de man. En ineens wist hij de oplossing: hij zou alles wat hij had verkopen. Van het geld zou hij een kostbare edelsteen kopen, die hij in een ring zou laten zetten. Zo kon hij zijn rijkdom altijd bij zich hebben.

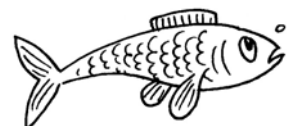
Enige tijd later ging de rijke man per schip op reis. Aan zijn vinger droeg hij de ring met de kostbare edelsteen. Ineens begon het schip te trillen en te dreunen. De passagiers werden door elkaar geschud en de rijke man greep zich gauw vast aan de reling. In de drukte gleed de ring van zijn vinger en viel in het diepe water....

De vrijdag daarop ging Joseef zoals gewoonlijk naar de markt om eten voor sjabbat te kopen. Bij de viskraam was het een drukte van belang: de vissers hadden een prachtige, heel grote vis gevangen. Wie zou die willen kopen? Dat wist iedereen: natuurlijk Joseef, die altijd het allerbeste voor sjabbat wilde hebben. En inderdaad: zodra Joseef de vis zag kocht hij hem meteen. Toen hij hem schoonmaakte zag hij iets bijzonders: in de maag van de vis zat een ring met een grote steen...

Joseef was heel gelukkig met de ring. Aan iedereen die het maar wilde horen vertelde hij het verhaal. 'Onze geleerden zeggen dat als je extra uitgaven voor sjabbat doet, de sjabbat ze terugbetaalt. Ik heb het ook nooit kunnen geloven, maar nu zien jullie dat het echt waar is' voegde hij er aan toe.

Dit verhaal gaat over wat mensen belangrijk in hun leven vinden, wat het kostbaarste voor ze is.

Wat is volgens jou de boodschap van het verhaal? Schrijf die in het vak:

HOOFDSTUK 2 KABBALAT SJABBAT - WELKOM, SJABBAT!

Het Hebreeuwse woord קַבְּלָה (kabbala) kan verschillende betekenissen hebben. Een daarvan is: ontvangst.

קַבְּלַת שַׁבָּת betekent dus: _____ van _____

Het woord 'ontvangst' kun je op twee manieren uitleggen.

1. *Ontvangst = in ontvangst nemen van sjabbat*
Vaststellen van het moment vanaf wanneer sjabbat begint.
2. *Ontvangst = ontvangen, verwelkomen van sjabbat*
Welkom zeggen tegen sjabbat. Dit gebeurt in sjoel, maar ook thuis.

Wanneer begint sjabbat?

Wanneer een gewone dag begint kun je gemakkelijk vaststellen: om 12 uur 's-nachts. Maar een joodse dag begint op een heel ander moment.

😊 OPDRACHT 1

Lees deze pasoek uit het boek Bereesjiet:

...וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד...
... het werd avond, het werd ochtend: één dag.

VRAAG:

Hoe kan uit deze pasoek worden afgeleid dat een joodse dag 's-avonds begint?

ANTWOORD:

Sjabbat begint al eerder dan de nieuwe joodse dag: ruim voor zonsondergang. We zijn zo blij met sjabbat dat we er eerder mee beginnen: we voegen nog een stukje van de gewone vrijdag aan sjabbat toe.

Het tijdstip waarop sjabbat begint kun je in de *loeach* vinden. In Nederland wisselt die tijd heel erg: in de zomer gaat de zon veel later onder dan in de winter!

☺ OPDRACHT 2

Zoek op in de loeach:

1. In de *winter* is het al vroeg sjabbat. Hoe laat begint de allervroegste sjabbat van het jaar, en hoe laat is deze sjabbat afgelopen?

Begin sjabbat: _____ uur   **Einde sjabbat:** _____ uur

2. In de *zomer* is het pas laat sjabbat. Wat is het laatste tijdstip waarop sjabbat begint, en hoe laat is de allerlangste sjabbat over?

Begin sjabbat: _____ uur   **Einde sjabbat:** _____ uur

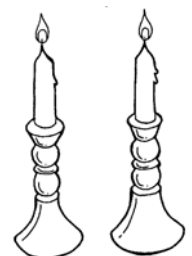
☺ OPDRACHT 3

Hieronder zie je de woorden van de beracha die je zegt nadat je de sjabbatkaarsen hebt aangestoken. Zet ze in de goede volgorde:

מֶלֶךְ - קִדְשָׁנוּ - נֵר - אֶתָּה - וְצוֹנוּ - אֱלֹהֵינוּ - בְּרוּךְ
שַׁבָּת - הָעוֹלָם - בְּמִצּוֹתָיו - שָׁל - הִי - אֲשֶׁר - לְהַדְלִיק

_____

_____

VRAAG:

Op Chanoeka zeg je eerst de beracha, voordat je de chanoeka-kaarsjes aansteekt. Ook bij andere mitswot zeg je eerst de beracha voordat je de handeling doet die bij de mitswa hoort. Waarom is het hier omgekeerd?

_____

Iedereen werkt op vrijdagmiddag hard om ervoor te zorgen dat alles in huis op tijd klaar is om **שַׁבַּת הַמַּלְכָּה**, (*sjabbat hamalka*, koningin sjabbat) te ontvangen. Sommige mensen doen dat in sjoel, anderen blijven thuis.

Thuis worden de sjabbatkaarsen aangestoken. Vaak zijn het twee kaarsen, maar in sommige families is het de gewoonte om er meer aan te steken.

Waarom (meestal) twee kaarsen?

Hieronder zie je twee פְּסוּקִים. Ze gaan allebei over sjabbat. Zoek ze op in je choemasj, en schrijf de ontbrekende woorden in de vakjes.

אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

Sjemot 20:8

שְׁמוֹת כ"ח: 1

אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

Devariem 5:12

דְּבָרִים ה': י"ב 2

☺ **OPDRACHT 4**
Zoek op:

1) Sjemot 20:11. Wat is volgens deze pasoek een reden om **שַׁבַּת** te houden?

Antwoord: _____

2) Devariem 5:15. En wat is volgens deze pasoek een reden om **שַׁבַּת** te houden?

Antwoord: _____

זְכוֹר

betekent: Gedenk!
het is een **gebod**

Sjabbat is een herinnering aan
de **schepping** van de wereld

שָׁמֹר

Betekent: Neem in acht!
Het is een **verbod**

Sjabbat herinnert ons aan de
uittocht uit Egypte

ZACHOR vertelt ons: doe speciale dingen, waardoor je je realiseert dat het שְׁבֵת is.

SJAMOR vertelt ons: doe geen werkzaamheden die niet bij שְׁבֵת passen.

Wat voor werkzaamheden zijn dat? De תּוֹרָה noemt het werk dat op sjabbat niet gedaan mag worden מְלָאכָה (*melacha*). In de Tora vinden we een paar voorbeelden van מְלָאכָה bijvoorbeeld in Sjemot 16:23. Daar gaat het over koken en bakken.

In de Talmoed worden alle categorieën van werk genoemd die op sjabbat niet mogen worden gedaan.

Het zijn er 39: ze worden de מְלָאכוֹת ל"ט genoemd. מְלָאכוֹת is het meervoud van מְלָאכָה en ל"ט is ל (30) + ט (9), dus 39.

Deze 39 *melachot* zijn werkzaamheden die te maken hebben met het bouwen en het opzetten van het מִשְׁכָּן (*misjkan*), het draagbare heiligdom in de woestijn. Sommige מְלָאכוֹת hebben te maken met het bereiden van de kleurstoffen om de kleden en tapijten van het *misjkan* te verven, bijvoorbeeld malen, kneden en koken (van de planten waaruit de kleurstof werd gemaakt), of met de handelingen die nodig zijn om deze planten te doen groeien, zoals zaaien en oogsten. Andere werkzaamheden hebben te maken met het fabriceren van de wol voor de tapijten, zoals verven, spinnen en weven.

Van deze 39 *melachot* zijn weer allerlei andere werkzaamheden afgeleid. Het maken (aansteken) van vuur is een מְלָאכָה, hiervan is o.a. afgeleid dat we op sjabbat niet zelf het licht aan doen.

De מְלָאכוֹת ל"ט hebben allemaal van doen met het maken van iets nieuws: werkzaamheden waaruit blijkt dat mensen in staat zijn iets nieuws te scheppen. De *melachot* zijn dus lang niet allemaal werkzaamheden waar je moe van wordt!

OPDRACHT 5

1. Geef twee voorbeelden voor זְכוּר: dingen die we doen om ons te realiseren dat het een bijzondere dag is: sjabbat.

Voorbeeld 1:

Voorbeeld 2:

---

2. Geef ook twee voorbeelden voor שְׂמוּר: dingen die we niet doen om ons te realiseren dat het sjabbat is.

Voorbeeld 1:

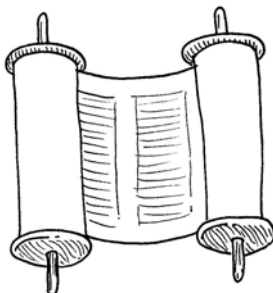
Voorbeeld 2:

---

3. De מְלָאכוֹת, de werkzaamheden die niet bij sjabbat horen, hebben iets gemeenschappelijks: ze hebben allemaal te maken met scheppen, het creëren van iets nieuws. Dat hoeven dus niet persé werkzaamheden te zijn waar je mee van wordt.

Kun je uitleggen waarom juist de werkzaamheden die te maken hebben met 'scheppen' niet bij sjabbat passen?

Antwoord:

Sjabbat herinnert ons aan twee dingen: aan de schepping van de wereld en aan de Uittocht uit Egypte. Sjabbat herinnert ons aan de **יְצִיאַת מִצְרָיִם** (*jetsie'at mitsrajiem*, de Uittocht uit Egypte) omdat de *mitswa* om sjabbat te houden kort na de Uittocht uit Egypte, in de woestijn, werd gegeven. In plaats van zich gedwongen aan de geboden van de farao te houden, hielden de **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** zich nu uit eigen keuze aan de *mitswot* van **דְּ**: de geboorte van het joodse volk.

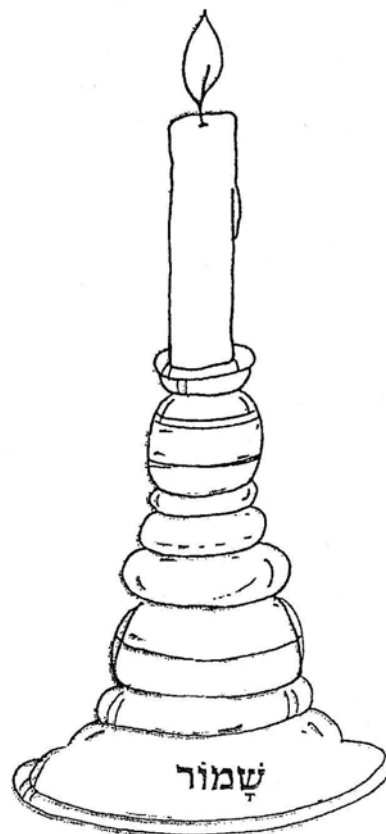
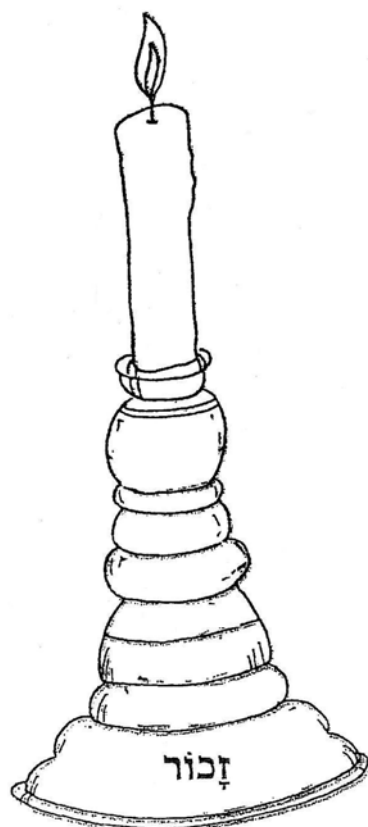
Onthou:

1. Sjabbat herinnert ons aan de schepping:
de geboorte van de wereld
2. Sjabbat herinnert ons aan de uittocht uit Egypte:
de geboorte van het joodse volk

☺ **OPDRACHT 6**

Schrijf de woorden uit het vak op de sjabbatkandelaars. Kijk goed of een woord bij 'Zachor' of bij 'Sjamor' past. Je mag afkijken op bladzijde 16 tm 18

* gebod * geboorte van de wereld * schepping * Sjemot * uittocht uit Egypte *
* Neem in acht! * verbod * geboorte joodse volk * Gedenk! * Devariem *

Kabbalat sjabbat - קַבְּלַת שַׁבָּת

kan op twee manieren worden uitgelegd. Weet je nog welke?

Betekenis 1:

Betekenis 2:

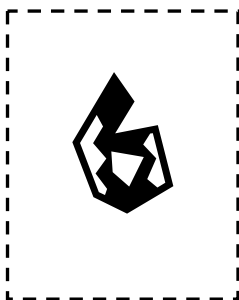
Er is nog een derde betekenis. קַבְּלַת שַׁבָּת is ook de naam van een gedeelte van de sjoeldienst van vrijdagavond. Het wordt gezegd kort voor מְעַרְיב (ma'ariev), het avondgebed. Kabbalat sjabbat begint met het zeggen van zes תְּהִלִּים (tehiliem), dat zijn psalmen.

☺ **OPDRACHT 7**

Neem de sidoer van Dasberg voor je en zoek het onderdeel Kabbalat Sjabbat op (bladzijde 95). Op deze en de volgende bladzijden zie je welke 6 tehiliem er worden gezegd. Schrijf de nummers van deze 6 psalmen in de vakjes:

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

Deze zes psalmen zijn heel verschillend. Maar ze hebben een duidelijke overeenkomst: ze benadrukken allemaal dat ה' de wereld geschapen heeft.

Het getal 6 is hier dus niet zomaar gebruikt.
Het is een symbool voor de zes dagen van de schepping: de werkdagen die aan sjabbat vooraf gaan!

Lecha Dodie

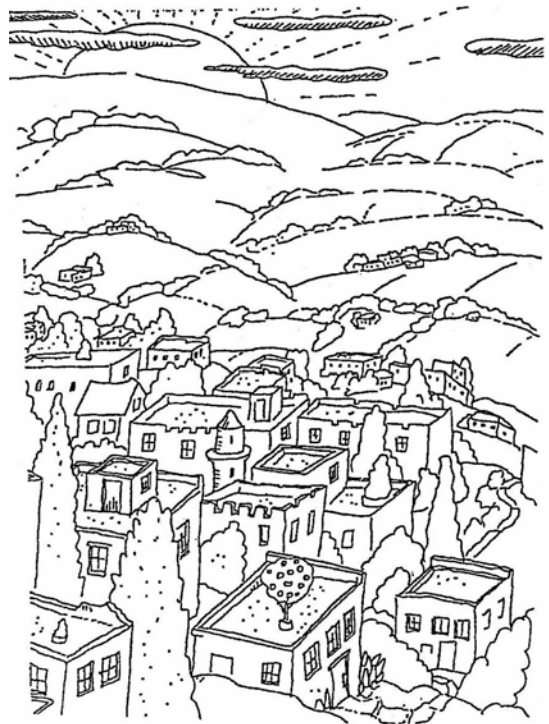
Meteen na deze zes תְּהִלִּים wordt לְכָה דוּדֵי (*Lecha Dodie*) gezongen, een heel bijzonder gedicht. לְכָה דוּדֵי is geschreven door Sjloomo Halevie Alkabets. Hij werd in 1505 geboren in Saloniki (Griekenland), maar emigreerde al op jonge leeftijd naar אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, waar hij in Tsfat (Safed) ging wonen. Tsfat, dat hoog in de bergen in het noorden van Israël ligt, was in de 16^e eeuw een belangrijk centrum van joodse mystiek.

In de tijd van Sjloomo Halevie Alkabets was het in Tsfat de gewoonte om vrijdagmiddag, vlak voor het begin van sjabbat, naar de rand van de stad te gaan om sjabbat te verwelkomen.

Zodra de zon onder begint te gaan komt er vanuit de bergen rondom Tsfat vaak een witte mist opzetten. Het lijkt dan net alsof er een dunne witte sluier over de bergen neerdaalt.

Sommige mensen zien hierin de sluier van een *kalla*, een bruid. En die bruid is sjabbat!

Aan de 'bruidssluier' die langzaam over de bergen neerdaalt, kun je als het ware zien hoe sjabbat steeds naderbij komt.

☺ **OPDRACHT 8**

Lees deze midrasj en beantwoord de vraag:

Op een keer kwam sjabbat bij יְיָ en zei: alle andere dagen van de week hebben een partner, en ik ben maar alleen. Zondag heeft maandag, dinsdag heeft woensdag, donderdag heeft vrijdag... alleen ik heb niemand'. Hakadosj Baroech Hoe zei toen: wees maar niet verdrietig, sjabbat. Het joodse volk zal jouw bruidegom zijn'.

VRAAG:

Welke overeenkomst zie je tussen de midrasj en de bijzondere gewoonte uit de tijd van Sjloomo Halevie Alkabets?

ANTWOORD:

Hieronder zie je het refrein van Lecha Dodie:

לְכֵה דוּדֵי לְקִרְאָת פִּלֵּה פְּנֵי שַׁבָּת נִקְבְּלָה

Ga, mijn vriend, de bruid tegemoet: laten we sjabbat begroeten

In het gedicht wordt verteld over de bijzondere betekenis van sjabbat voor het joodse volk: 'bron van alle zegen'. Sjloomo Halevie Alkabets beschrijft hoe het בית המקדש (*beth hamidasj*, de tempel), verwoest is. Hij zingt ook over het joodse volk, dat in zijn tijd (de 16^e eeuw) in veel plaatsen vervolgd werd en overal ter wereld woonde, behalve in het joodse land. Hij zegt ook dat er een einde aan deze situatie komt: het joodse volk zal ooit terugkeren naar אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל en het *beth hamikdasj* zal worden herbouwd.

Er bestaan veel verschillende melodieën voor Lecha Dodie, soms worden zelfs de coupletten ieder op een andere manier gezongen! De melodie is dan aangepast aan de inhoud: droevig of vrolijk.

Bij het laatste couplet van Lecha Dodie staat iedereen op om sjabbat te begroeten: *Kom in vrede, bruid, in vreugde en met gejuich. Kom binnen in de kringen van het joodse volk, kom binnen bruid, kom binnen bruid*’. Hierna is iedereen in sjoel in sjabbatstemming.

De sjoeldienst gaat verder met een speciale psalm voor sjabbat: מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת (*mizmor sjier le jom hasjabbat*) - 'een lied voor sjabbat'. Dit wordt staande gezegd, en daarmee is het ook in sjoel sjabbat geworden. Daarna wordt מְעֵרִיב van sjabbat gezegd.

OPDRACHT 9

Neem de sidoer van Dasberg voor je en zoek Lecha Dodie op (bladzijde 98). Schrijf de eerste letter van ieder couplet in de vakjes (boven deze letters staat een sterretje).

□	□	□	□	■	□	□	□	□
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Wie is dit? _____

Sjalom Aleichem

Na de sjoeldienst gaat iedereen gauw naar huis om kiddoesj te maken en te gaan eten. Maar eerst wordt er nog een bijzonder lied gezongen: שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם (*Sjalom Aleichem*).

Dat betekent: vrede (of geluk) moge over jullie komen.

Dit lied heeft te maken met een oud verhaal uit de Talmoed:

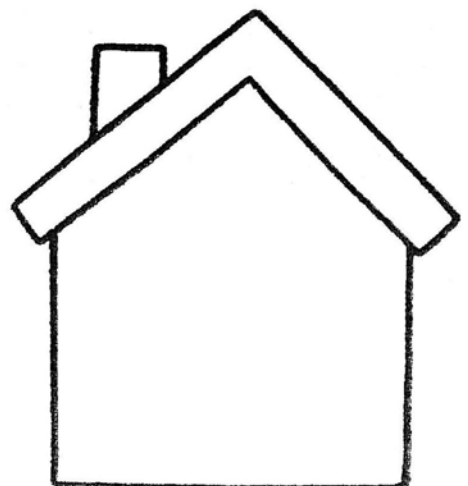
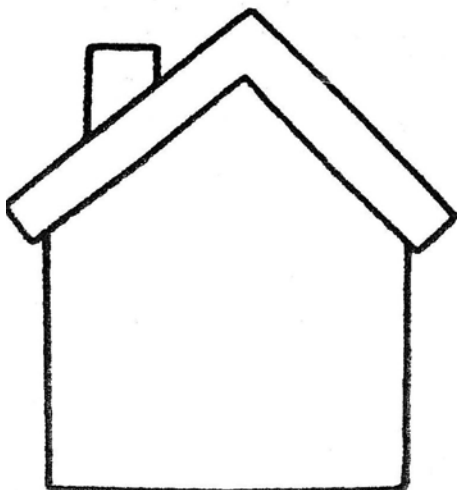

Iedere vrijdagavond komen twee engelen mee uit sjoel, een engel van het goede en een engel van het boze. Wanneer ze zien dat thuis alles klaar staat voor sjabbat en de bewoners op een goede, vriendelijke manier met elkaar omgaan, zegt de goede engel: 'Moge het volgende week weer zo zijn'. De boze engel kan dan niets anders doen antwoorden dan: omein, (ameen), ja moge het zo zijn, al is dat natuurlijk tegen zijn zin. Wanneer er niets klaarstaat voor sjabbat en er een vervelende, ruzie-achtige sfeer in huis is zegt de boze engel: 'Moge het volgende week weer zo zijn'. De goede engel kan dan op zijn beurt alleen maar antwoorden met: 'omein, moge het inderdaad zo zijn...'

OPDRACHT 1

Deze huizen lijken precies hetzelfde, maar zijn het niet! Over het ene huis heeft de goede engel gezegd: Moge het volgende week weer zo zijn' en over het andere huis heeft de boze engel precies hetzelfde gezegd. Schrijf of teken iets in deze huizen zodat je ziet welk huis bij de goede en welk huis bij de boze engel hoort

Hieronder zie je de tekst van *Sjalom Aleichem*. Ieder couplet wordt drie keer gezongen, en net als bij *Lecha Dodie* zijn er veel verschillende melodieën voor. Degene van wie jij joodse les krijgt weet er vast wel een paar!

1	שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרַת, מַלְאֲכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
2	בּוֹאֲתֶכֶם לְשָׁלוֹם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם, מַלְאֲכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
3	בְּרִכּוֹנֵי לְשָׁלוֹם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם, מַלְאֲכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
4	צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם, מַלְאֲכֵי עֲלִיּוֹן, מִמְּלַךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

Veel woorden uit *Sjalom Aleichem* heb je al geleerd in 'Wegwijs in de Sidoer'.
Hier zie je de vertaling van het eerste couplet:

vrede	שְׁלוֹם
met, over jullie	עֲלֵיכֶם (על + כֶּם)
dienstdoende engelen	מַלְאֲכֵי הַשָּׁרַת
engelen van	מַלְאֲכֵי
de Allerhoogste	עֲלִיּוֹן
van (de) Koning	מִמְּלַךְ
de Koning der Koningen	מַלְכֵי הַמְּלָכִים
de Heilige geprezen is Hij	הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

☺ OPDRACHT 2

In deze vakken zie je de woorden van het tweede couplet. Trek een lijn tussen de woorden die bij elkaar horen.

Van de koning	עֲלִיּוֹן
De Heilige, geprezen is Hij	מִמְלֶכֶךָ
Allerhoogste	מֶלֶכִּי הַמְּלָכִים
De Koning der Koningen	הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

Engelen van vrede	בּוֹאֲכֵם
Jullie komst	לְשָׁלוֹם
Engelen van	מִלְאָכֵי הַשָּׁלוֹם
tot vrede	מִלְאָכֵי

☺ OPDRACHT 3

En dit zijn de woorden van het derde couplet. Schrijf de letter die voor de goede vertaling staat in het vakje naast de woorden:

☐	עֲלִיּוֹן	☐ E	בְּרַכּוֹנִי
☐	מִמְלֶכֶךָ	☐	לְשָׁלוֹם
☐	מֶלֶכִּי הַמְּלָכִים	☐	מִלְאָכֵי הַשָּׁלוֹם
☐	הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא	☐	מִלְאָכֵי

Kies uit deze woorden:

A. van de koning	B. engelen van vrede	C. tot vrede
D. de Koning der Koningen	E. Zegent mij	F. engelen van
G. de Heilige geprezen is Hij	H. Allerhoogste	

OPDRACHT 4

De woorden van het vierde couplet kun je nu vast wel zelf vertalen:

Jullie vertrek	=	צאתכם
_____	=	לשלוֹם
_____	=	מִלֶּאכֵי הַשְּׁלוֹם
_____	=	מִלֶּאכֵי עֲלִיּוֹן
_____	=	מִמְקָרְךָ
_____	=	מִלְכֵי הַמְּלָכִים
_____	=	הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

Kiddoesj maken

Na *Sjalom Aleichem*, aan het begin van de speciale, extra lekkere maaltijd op vrijdagavond, wordt er eerst קדוש gemaakt over een beker wijn of druivensap. De קדוש begint met een stukje uit de Tora, daarna volgen twee בְּרָכוֹת: een voor de wijn en een voor sjabbat.

Hier zie je het gedeelte uit de Tora waarmee de קדוש begint:

ל"א וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי:
 א וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם:
 ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
 וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
 ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ
 כִּי בּוֹ שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:
 בְּרֵאשִׁית א' פְּסוּק ל"א en בְּרֵאשִׁית ב' פְּסוּקִים א' - ג

31 Het werd avond, het werd ochtend, de zesde dag
 1 De hemel, de aarde en alles wat daarbij hoort waren af.
 2 Op de zevende dag was God klaar met al het werk dat Hij gedaan had, en op de zevende dag hield Hij op met al het werk dat Hij gedaan had.
 3 God zegende de zevende dag en maakte hem tot iets bijzonders, omdat Hij op die dag uitrustte van alles wat Hij geschapen had.
 Bereesjiet 1:31 en Bereesjiet 2: 1-3

OPDRACHT 5

Vat dit stukje in je eigen woorden samen:

De zevende dag, sjabbat, is een bijzondere dag omdat...

Na het stukje uit de Tora volgen twee בְּרָכוֹת. Dit is de eerste:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן

Deze בְּרָכָה ken je al, hij wordt onder andere gezegd wanneer er wijn wordt gedronken.

VRAAG:

Deze בְּרָכָה wordt niet alleen over wijn gezegd, maar ook voor een paar andere dranken.

Kun je daar (minstens) één van noemen?

ANTWOORD:

Na de בְּרָכָה voor de wijn volgt nog een tweede, langere בְּרָכָה. Die zie je hier:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם	1
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָּנוּ	2
וְשִׁבַּת קִדְּשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ	3
זְכוֹר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית	4
כִּי הוּא יוֹם תְּחִילָה לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ	5
זְכוֹר לִיְצִיאַת מִצְרָיִם	6
כִּי בָנוּ בְּחֶרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים	7
וְשִׁבַּת קִדְּשֶׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָתָנוּ	8
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקִדְּשׁ הַשַּׁבָּת	9

VRAAG:

Wat is het onderwerp van deze בְּרָכָה?

☺ Tip: kijk goed naar zin 9!

ANTWOORD:

Hier zie je de vertaling van de tweede בְּרָכָה. In deze *beracha* zeggen we onder andere waaraan sjabbat ons herinnert:

- 1 Geprezen bent U, Eeuwige onze God, Koning van de Wereld
- 2 Die ons door Zijn *mitswo*t bijzondere taken heeft gegeven
- 3 En ons met liefde en welwillendheid Zijn heilige sjabbat als erfenis gaf
- 4 Als een herinnering aan de schepping
- 5 Want het is een dag die vanaf het begin bijzonder was
- 6 Een herinnering aan de Uittocht uit Egypte
- 7 Want U heeft ons gekozen uit alle volkeren en ons een bijzondere taak gegeven
- 8 En uw heilige sjabbat heeft U ons met liefde en welwillendheid als erfenis gegeven
- 9 Geprezen bent U, Eeuwige, Die de sjabbat bijzonder maakt.

OPDRACHT 6

Vul in:

Sjabbat is een herinnering aan:

1. (zie zin 4) = de geboorte van _____

2. (zie zin 6) = de geboorte van _____

Samenvatting:

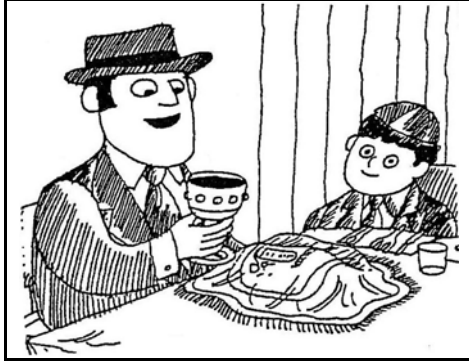
Je kunt de kiddoesj in drie stukken verdelen:

- 1 Pesoekiem uit Bereesjiet:
God heeft de wereld in 6 dagen geschapen
en rustte uit op de zevende dag: sjabbat
- 2 De בְּרָכָה over de wijn
- 3 De בְּרָכָה over sjabbat

OPDRACHT 7

Deze mannen maken allebei kiddoesj op vrijdagavond. Welke belangrijke verschillen zie je? Noem er (minstens) twee:

1. _____

2. _____

Staan of zitten?

Hoe maak je eigenlijk kiddoesj, zittend of staand? Bij mij thuis staan we eerst en gaan we zitten bij הַגָּפֶן פְּרִי בֹרֵא, maar ik heb het ook wel anders gezien.

Hier zie je de antwoorden van verschillende mensen:

Wij blijven de hele kiddoesj staan, en gaan zitten als we van de wijn drinken.

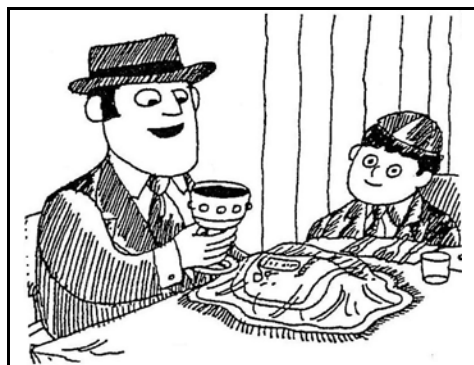
onze familie zit de hele tijd: als we kiddoesj maken en ook als we van de wijn drinken.

BIJ ONS THUIS STAAN WE EERST,
MAAR WE GAAN ZITTEN NA
BOREE PRIE HAGAFEN

Aan het begin van de kiddoesj staan we, maar we gaan zitten voordat we boree prie hagafen zeggen.
De wijn drinken we ook zittend.

Wij staan tijdens de kiddoesj,
en ook wanneer we de wijn drinken.

Hier zie je de mannen van de plaatjes nog een keer. Ze leggen uit waarom ze staand of zittend kiddoesj maken:

ZITTEN

'Als ik kiddoesj maak, dan zit ik, want zo doet mijn vader het ook altijd, en die heeft het weer van zijn ouders geleerd.

Waarom zitten? Kiddoesj hoort bij de maaltijd. Je maakt dus kiddoesj op dezelfde manier en op dezelfde plaats als waar je de rest van de maaltijd eet.

Als je eet dan zit je, dus als je kiddoesj maakt ook'.

STAAN

'Ik sta als ik kiddoesj maak. Waarom? Dat is nu eenmaal de gewoonte in onze familie.

Als je kiddoesj maakt, dan leg je eigenlijk een verklaring, een getuigenis af. Je zegt dan dat ה' de wereld in zes dagen gemaakt heeft, en op de zevende dag uitrustte.

Tijdens een getuigenis hoor je te staan. Denk maar aan getuigen bij de rechtbank, die staan ook wanneer ze een verklaring afleggen.

De manier waarop je kiddoesj maakt hangt dus af van wat מִנְהַג (minhag, gewoonte) in je familie is. Beide manieren zijn goed.

Veel Nederlandse families hebben weer een andere מִנְהַג dan de mannen op deze plaatjes. Ze staan eerst, en gaan halverwege de kiddoesj zitten. Hierdoor volg je allebei de meningen. Kijk maar:

STAAN

Bij het gedeelte waarin je de verklaring aflegt dat ה' de wereld in 6 dagen geschapen heeft en uitrustte op de 7^e dag: sjabbat

ZITTEN

Bij het gedeelte van de kiddoesj dat een onderdeel van de maaltijd is: dus vlak voor de eerste beracha: בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן

Hoe maak je kiddoesj?

Neem een kiddoesjbeker, of als je die niet hebt: een mooi glas. Doe er wijn of druivensap in. Ga staan (of blijf zitten, als dat de gewoonte in jouw familie is). Zeg nu:

על נטילת ידים - Netilat jadajiem

Na de kiddoesj volgt het handenwassen. Dat gebeurt op een bijzondere manier: met een beker met twee oren eraan. De reden waarom je dit doet voor een maaltijd waarbij brood wordt gegeten heeft natuurlijk niets te maken met het schoon maken van je handen. Het geeft aan dat we de maaltijd een bijzondere wijding geven.

Er zijn verschillende manieren waarop je *netilat jadajiem* kunt doen. Hieronder zie je de *minhag* (gewoonte) die veel joden in Nederland hebben:

1. Pak de beker in je rechterhand, en vul hem met water.
2. Neem de beker over in je linkerhand, en giet water over je rechterhand.
3. Neem de beker in je rechterhand, en giet water over je linkerhand.
4. Droog je handen af terwijl je de beracha על נטילת ידים zegt

☺ OPDRACHT 8

Zet de woorden van de beracha in de goede volgorde:

<input type="text" value="1"/>	בְּרוּךְ	<input type="text"/>	בְּמִצּוֹתָיו
<input type="text"/>	הָעוֹלָם	<input type="text"/>	אֲתָהּ
<input type="text"/>	קִדְּשָׁנוּ	<input type="text"/>	נְטִילַת
<input type="text"/>	יְי	<input type="text"/>	אֲשֶׁר
<input type="text"/>	עַל	<input type="text"/>	אֱלֹהֵינוּ
<input type="text"/>	וְצִוָּנוּ	<input type="text" value="13"/>	יְדֵים
		<input type="text"/>	מְלַךְ

Je zegt daarna niets meer totdat er 'moutse' gemaakt is over twee challes en je een stukje challe gegeten hebt.